

Katarzyna Smędzik-Ambroży

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

ZRÓWNOWAŻENIE ROLNICTWA W POLSCE NA OBSZARACH RÓŻNIĄCYCH SIĘ UWARUNKOWANAMI ZASOBOWYMI W ŚWIETLE DANYCH ZE SPISÓW ROLNYCH (UJĘCIE REGIONALNE I KRAJOWE)¹

*SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN AGRICULTURE FROM AREAS WITH
DIFFERENCES IN CONDITIONS OF RESOURCES IN THE LIGHT OF DATA
OF AGRICULTURAL CENSUS (NATIONAL AND REGIONAL SCALE)*

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, rolnictwo, Polska, Wielkopolska, spis rolny

Key words: sustainable development, agriculture, Poland, Wielkopolska, agricultural census

JEL codes: H2, Q14, Q18

Abstrakt. Celem opracowania była ocena poziomu zrównoważenia rolnictwa z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skalach: krajowej (regiony w Polsce) i regionalnej (powiaty w Wielkopolsce). W tym celu dokonano analizy porównawczej wskaźników zrównoważenia rolnictwa w wymiarach ekonomicznym, środowiskowym i społecznym z zastosowaniem danych z powszechnych spisów rolnych z lat 2002 i 2010. Dowiedziono, że w przypadku ładu środowiskowego i społecznego w badanych latach występowały odmienne kierunki zmian, gdy weźmie się pod uwagę zrównoważenie rolnictwa z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi tego sektora w skali Polski i regionu wielkopolskiego.

Wstęp

Definiowanie zrównoważonego rolnictwa, tak jak koncepcji zrównoważonego rozwoju, odbywa się poprzez pryzmat trzech podstawowych łańdów: środowiskowego, ekonomicznego i społecznego. W określaniu pierwszego z nich podkreśla się wagę takiej realizacji produkcji rolnej, która nie zagrażałaby, a wręcz umożliwiała zachowanie środowiska naturalnego w dobrej kondycji. Na pierwszy plan wysuwają się takie aspekty, jak zdolność sektora rolnego do świadczenia dóbr publicznych, takich jak ochrona krajobrazu wiejskiego i zapewnianie dobrostanu roślin oraz zwierząt. W definiowaniu ładu ekonomicznego podkreśla się znaczenie produkcji rolnej, jako zapewniającej dochody ludności rolniczej umożliwiające godziwy poziom życia. W przypadku ładu społecznego podkreśla się wkład rolnictwa w utrzymanie i rozwijanie wartości kulturowych oraz jego zdolność do utrzymania i tworzenia nowych miejsc pracy oraz zabezpieczania trwania i funkcjonowania instytucji społecznych na obszarach wiejskich [Fiedor, Jończy 2009, s. 41, Mazur-Wierzbicka 2006, s. 317-328]. Koncepcja zrównoważonego rozwoju wymaga zintegrowanego podejścia na wszystkich szczeblach i w każdej polityce sektorowej. Przykładem jest wspólna polityka rolna (WPR) [Massot 2016]. Uznaje się, że osiągnięciu zrównoważonego rozwoju rolnictwa Unii Europejskiej (UE) sprzyjają reformy WPR po 1992 roku. Słuszność tego stwierdzenia nie podlega wątpliwości, jeśli wziąć pod uwagę zmiany w instrumentarium WPR, które dokonały się w UE po 1992 roku². Pozytywne oddziaływanie WPR na realizację

¹ Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/07/D/HS4/01601.

² Zasadniczo można wyróżnić dwa podokresy w funkcjonowaniu WPR UE. Pierwszy (od momentu jej powstania do reformy Mac Sharry'ego) był czasem polityki podaźowej, nastawionej na cel samowystarczalności żywnościowej UE. Drugi, formalnie zapoczątkowany w 1992 roku, to czas polityki na rzecz popytu. Wszystkie kolejne reformy i zmiany w WPR wprowadzone po 1992 roku były i są kontynuacją idei zawartych w założeniach reformy Mac Sharry'ego [Poczta 2010, s. 39].

postulatów rozwoju zrównoważonego w skali regionalnej i krajowej na obszarach o zróżnicowanych uwarunkowaniach zasobowych do produkcji rolnej wymaga jednak szczegółowych badań. Pozwolą one określić, czy nie występuje w zakresie zrównoważonego rozwoju rolnictwa błąd złożenia, czyli mylne przenoszenie zależności z poziomu gospodarstw rolnych w skali regionu na poziom wyższy, czyli na poziom rolnictwa w skali kraju. Warunki do popelnienia błędu złożenia będą występować, gdy kierunek zmian w zakresie zrównoważenia rolnictwa w skali regionalnej będzie przeciwny do tego, co dzieje się w skali krajowej i co stanowiłoby jednocześnie zjawisko niekorzystne w kontekście dążenia w UE do zwiększania jej spójności terytorialnej i dowodziłoby, że procesy zachodzące na różnych poziomach administracyjnych w Polsce nie są tożsame.

W związku z tym, celem opracowania jest ocena poziomu zrównoważenia rolnictwa z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi dla tego sektora w skalach krajowej (regiony w Polsce) i regionalnej (powiaty w Wielkopolsce) na podstawie stanów stacjonarnych, czyli analizy porównawczej wyników spisów rolnych z lat 2002 i 2010.

Materiały i metodyka badań

Wykorzystano podejście badawcze umożliwiające uporządkowanie województw (regionów) i powiatów w Wielkopolsce względem uwarunkowań zasobowych rolnictwa, tworzonych przez podstawowe czynniki wytwórcze, czyli ziemię, pracę i kapitał, w stosunku do obszarów referencyjnych³, którymi były Polska dla województw oraz Wielkopolska dla powiatów. Wykorzystano analizę porównawczą obszaru badanego z referencyjnym. Zastosowano wartości median dla Polski i Wielkopolski w zakresie wyposażenia ilościowego (udział użytków rolnych w powierzchni ogółem, wielkość gospodarstwa, liczba ciągników i przyczep wykorzystywanych rolniczo) i jakościowego (wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, liczba osób z wykształceniem wyższym rolniczym pracujących w rolnictwie, wydatki inwestycyjne) w celu rangowania względem nich odpowiednio województw i powiatów w zakresie uwarunkowań zasobowych do produkcji rolnej. Obszarom, które były wyposażone w poszczególne zasoby o mniej niż 5% mediany obszarów referencyjnych przypisano wartości -1, tym, które miały wyższe wyposażenie o więcej niż 5% +1, a tym, które miały wyposażenie w poszczególne zasoby wyższe/nizsze o 5% powyżej/poniżej mediany przypisano wartości 0. Obszary, w których ocenach przeważały wartości +1 nad -1 i 0 uznano za mające dodatnie (korzystne) uwarunkowania zasobowe do produkcji rolnej (względem obszarów referencyjnych). Obszarom, w których ocenach przeważały wartości -1 nad +1 i 0 uznano za posiadające ujemne (niekorzystne) uwarunkowania zasobowe. Obszary, w których ocenach wartości -1, +1 i 0 były takie same lub przeważało 0, uznano za mające neutralne uwarunkowania zasobowe rolnictwa.

W szeregowaniu wykorzystano dane *Powszechnego spisu rolnego* (PSR) z 2002 roku [GUS 2003a,b, US w Poznaniu 2003 a,b,c]. Pozwoliło to wyróżnić grupy obszarów (województw i powiatów) różniące się uwarunkowaniami zasobowymi do produkcji rolnej (mające korzystne, niekorzystne i neutralne uwarunkowania zasobowe do produkcji rolnej) w skali kraju i regionu wielkopolskiego. Do regionów o korzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa należały województwa: pomorskie, kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie i opolskie, a z powiatów: obornicki, gnieźnieński, średzki, śremski, gostyński, krotoszyński, rawicki.

³ Taką samą metodologię porządkowania regionów w Polsce oraz powiatów w Wielkopolsce względem uwarunkowań zasobowych zastosowano w artykułach: *Wpływ wspólnej polityki rolnej UE na różnice w produktywności rolnictwa indywidualnego z obszarów o odmiennych uwarunkowaniach zasobowych (przypadek gospodarstw FADN z regionu wielkopolskiego na tle sytuacji w Polsce)* autorstwa Marty Guth i Katarzyny Smędzik-Ambroży [2017], *Sytuacja finansowa indywidualnych gospodarstw rolnych FADN z obszarów o odmiennych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa – podobieństwo i różnice i Efektywność i produktywność indywidualnych gospodarstw rolnych z Wielkopolski w latach 2004-2012 (na podstawie danych FADN)* autorstwa K. Smędzik-Ambroży [2017a,b] oraz *Dopłaty do dóbr publicznych w rolnictwie indywidualnym w Polsce po integracji z UE* autorstwa A. Czyżewskiego i K. Smędzik-Ambroży [2017], dlatego artykuł w części metodologicznej zawiera ich fragmenty.

Grupę województw o neutralnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa względem Polski stanowiły regiony: zachodnio-pomorski, lubuski, dolnośląski, łódzki, mazowiecki, podlaski, lubelski, a skupienie powiatów o neutralnych uwarunkowaniach zasobowych w odniesieniu do Wielkopolski stanowiły następujące powiaty: pilski, wągrowiecki, szamotulski, międzychodzki, poznański, grodziski, wolsztyński, kościański, wrzesiński, pleszewski, leszczyński, kolski, kępiński. Do województw o niekorzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa względem wzorca należały województwa: podkarpackie, śląskie, małopolskie i świętokrzyskie, a z powiatów w Wielkopolsce: złotowski, czarnkowsko-trzcianecki, chodzieski, nowotomyski, słupcecki, koniński, jarociński, turecki, kaliski, ostrowski, ostrzeszowski.

Następnie porównano mierniki pozwalające wnioskować o zrównoważeniu rolnictwa na tych obszarach w ujęciu krajowym i regionalnym zgodnie z wynikami PSR z lat 2002 i 2010. Za wskaźnik zrównoważenia ekonomicznego rolnictwa w analizowanych regionach (województwach) i powiatach w Wielkopolsce przyjęto wartość towarowej produkcji rolnej na ha UR, przyjmując że im jest ona wyższa, tym większy stopień zrównoważenia ekonomicznego produkcji rolnej. Wówczas zwiększa się bowiem szansa osiągnięcia przez rolników dochodów na poziomie parytetowym⁴. Wskaźnikiem świadczącym o zrównoważeniu środowiskowym rolnictwa w wyodrębnionych grupach regionów i powiatów było pogłowie bydła i trzody chlewnej, jako dwóch najczęstszymi występujących gatunków zwierząt gospodarskich w Polsce w przeliczeniu na sztuki duże (SD) na ha UR. Przyjęto, zgodnie z rozporządzeniem z 9.11.2010 r., że jedna sztuka trzody chlewnej to 0,36⁵ SD, a 1 sztuka bydła to 0,78⁶ SD [rozporządzenie z 9.11.2010]. Dla produkcji zrównoważonej środowiskowo obsada zwierząt gospodarskich nie może przekraczać 2 SD/ha UR [Czyżewski, Smędzik-Ambroży 2013, s. 157]. W myśl za tym przyjęto, że jeżeli obsada bydła i trzody chlewnej przekracza 2 SD na ha UR, to rolnictwo na danym obszarze jest niezrównoważone środowiskowo. Pozostałe stosowane przez różnych autorów kryteria oceny zrównoważenia środowiskowego, czyli udział zbóż w strukturze zasiewów, liczba grup roślin uprawnych, indeks pokrycia gruntów ornych roślinnością w okresie zimy, można zastosować jedynie do pomiaru zrównoważenia środowiskowego gospodarstw rolnych, a nie całego sektora rolnego, co było celem tego opracowania, w wyniku czego pominięto je w dalszych analizach.

Ostatni z ładów obejmuje zrównoważenie społeczne rolnictwa. W statystykach GUS odnalezienie danych na temat zrównoważenia społecznego jest trudne. Można jednak przyjąć, że stopień spożytkowania rolniczych zasobów pracy przez sektor rolny jest wyrażany liczbą osób zatrudnionych w tym sektorze w przeliczeniu na 100 ha UR. W związku z tym przyjęto, że im większa liczba osób zatrudnionych w sektorze rolnym w przeliczeniu na 100 ha UR, tym wyższe zrównoważenie społeczne rolnictwa tego obszaru. W analizach zastosowano wartości średnie dla danych grup obszarów, różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali kraju lub regionu wielkopolskiego.

⁴ Sytuacja ekonomiczna uznawana jest za zrównoważoną, gdy poziom dochodu umożliwia utrzymanie rodziny rolnika oraz rozwój gospodarstwa rolnego. Innymi słowy, wynik ekonomiczny powinien zapewnić opłatę pracy własnej na poziomie średniej płacy w gospodarce narodowej, a także stwarzać możliwość modernizacji gospodarstwa [Krasowicz i in. 2007]. Na przykład Wioletta Wrzaszcz w swoich badaniach wykorzystwała wskaźnik będący relacją wynagrodzenia pracy własnej w gospodarstwie (dochód z gospodarstwa rolnego na jednostkę pełnozatrudnioną) i przeciętnego rocznego wynagrodzenia netto pracowników zatrudnionych w całej gospodarce narodowej [Wrzaszcz 2012, s. 79].

⁵ 0,36 stanowi wartość uśrednioną jednostek przeliczeniowych jednej sztuki: knurów (0,4), macior (0,35), warchlaków od 2 do 4 miesięcy (0,7), prosiąt do 2 miesięcy (0,2) i tuczników (0,14). W nawiasach podano jednostki przeliczeniowe jednej sztuki fizycznej zwierząt należących do danej grupy trzody chlewnej na sztuki duże [rozporządzenie z 9.11.2010 r.].

⁶ 0,78 stanowi wartość uśrednioną jednostek przeliczeniowych jednej sztuki: buhajów (1,4), krów (1), jałówek cielnych (1), jałówek powyżej 1 roku (0,8) jałówek od 0,5 roku do 1 roku (0,3), cieląt (0,15). W nawiasach podano jednostki przeliczeniowe jednej sztuki fizycznej zwierząt należących do danej grupy bydła na sztuki duże [rozporządzenie z 9.11.2010 r.].

Wyniki badań

Z danych zamieszczonych w tabeli 1 wynika, że pogłowie zwierząt, określające wymiar środowiskowy zrównoważenia rolnictwa, zmniejszało się wyraźnie wraz z przechodzeniem od korzystnych do niekorzystnych uwarunkowań zasobowych rolnictwa. Dotyczyło to zarówno ujęcia krajowego i regionalnego, jak i obu analizowanych lat. Poza tym wraz z pogarszaniem uwarunkowań zasobowych rolnictwa, zarówno w skali Polski, jak i regionu wielkopolskiego, zwiększała się liczba osób pracujących w rolnictwie na 100 UR, a zatem wzrastał stopień spożytkowania zasobów pracy przez sektor rolny, czyli jego wkład w zrównoważenie społeczne obszarów wiejskich. Szczególnie było to widoczne dla ujęcia krajowego. Jeśli chodzi o wartość towarowej produkcji rolnej na ha UR w zł, to wzrastała ona wraz z polepszaniem się uwarunkowań zasobowych rolnictwa. Wyjątek w tym zakresie stanowiły gospodarstwa rolne z województw o korzystnych i neutralnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa względem Polski, gdyż pierwsze z nich w obu analizowanych latach osiągały niższą średnią wartość towarowej produkcji rolnej na ha UR w zł niż gospodarstwa rolne z obszarów neutralnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali kraju.

Porównując wartości towarowej produkcji rolnej na ha UR w zł, która zgodnie z założeniami świadczyła o zrównoważeniu ekonomicznym rolnictwa, należy zauważyć, że w 2010 roku w stosunku do 2002 roku uległa ona zdecydowanemu zwiększeniu. Dla Polski wzrost ten wyniósł

Tabela 1. Zmiany w zrównoważeniu sektora rolnego w Polsce i Wielkopolsce, na obszarach różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa na podstawie informacji ze spisów rolnych z lat 2002 i 2010
Table 1. Changes in sustainable development of agriculture in Poland and Wielkopolska region from areas with differences in conditions of resources on the basis of data of agricultural census from 2002 and 2010 years

Uwarunkowania zasobowe/ Conditions of resources		Łądy zrównoważonego rozwoju w rolnictwie/ Dimensions of sustainable development in agriculture					
		ekonomiczny/ (wartość towarowej produkcji rolnej [zł/ ha UR])/economic (value of agricultural products [PLN/ha UR])		środowiskowy/ (pogłowie zwierząt gospodarskich [SD/ha UR])/ environmental (quantity of animals [SD/ha AL])		społeczny/ (pracujący w rolnictwie [os./100 ha UR])/social quantity of employees in agriculture [persons/100 ha AL]	
		2002	2010*	2002	2010	2002	2010
W skali krajowej/ National scale	korzystne/favorable	2319,00	3343,40	0,83	0,71	9,30	7,87
	neutralne/neutral	2427,71	3594,14	0,52	0,41	19,67	10,01
	niekorzystne/ unfavorable	1911,75	2706,00	0,49	0,31	20,48	22,78
Polska/Poland		2219,49	3214,51	0,61	0,48	16,48	13,55
W skali regionu / Regional scale	korzystne/favorable	4549,57	-	1,44	1,77	11,05	10,74
	neutralne/neutral	3682,08	-	1,22	1,25	10,86	10,90
	niekorzystne/ unfavorable	2765,82	-	1,01	0,97	12,71	13,37
Wielkopolska		3665,82	-	1,22	1,33	11,54	11,67

* W spisie rolnym w 2010 roku nie gromadzono danych odnośnie towarowej produkcji rolnej w poszczególnych powiatach w Wielkopolsce, dlatego dla ujęcia regionalnego w 2010 roku brak danych/
During the agricultural census in 2010 data about agricultural production in counties in Wielkopolska were not collected, hence for regional scale no data

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2002-2011a,b, US w Poznaniu 2003, 2010]

Source: own calculations based on [GUS 2002-2011a,b, US in Poznan 2003, 2010]

aż 45%. Zwiększenie to dotyczyło wszystkich grup regionów w Polsce. Zatem na tej podstawie można stwierdzić, że w 2010 roku względem 2002 roku zwiększyło się zrównoważenie ekonomiczne rolnictwa w Polsce niezależnie od uwarunkowań zasobowych (tab. 1). Niestety brak danych odnośnie wartości towarowej produkcji rolnej w poszczególnych powiatach w Wielkopolsce uniemożliwił ocenę zmian w zrównoważeniu ekonomicznym rolnictwa w skali regionu wielkopolskiego.

W przypadku zrównoważenia środowiskowego rolnictwa dane zamieszczone w tabeli 1 pokazują, że zarówno w Polsce, jak i w Wielkopolsce średnie pogłowie bydła i trzody chlewnej w SD na ha UR w obu analizowanych latach było zdecydowanie niższe niż 2 SD/ha UR, wynosząc średnio w Polsce w 2002 roku zaledwie 0,61. W 2010 roku było ono jeszcze mniejsze i wynosiło tylko 0,48. Natomiast dla Wielkopolski wartość ta pomiędzy latami 2002 i 2010 zwiększyła się z 1,22 do 1,33 (wzrost o 9%). Tylko w przypadku rolnictwa z obszarów o niekorzystnych uwarunkowaniach zasobowych w skali Wielkopolski pomiędzy dwoma analizowanymi latami, nastąpiło nieznaczne zmniejszenie obsady bydła i trzody chlewnej w SD na ha UR z 1,01 do 0,97 (spadek o 4%). W pozostałych dwóch grupach powiatów było to zwiększenie obsady w 2010 roku względem 2002 (średnio w obu grupach 13%), a zatem nastąpiły odwrotne zmiany niż w przypadku Polski oraz wszystkich grup regionów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali kraju (tab. 1).

Jeśli chodzi o wskaźnik określający stopień spożytkowania rolniczych zasobów pracy przez sektor rolny, czyli zrównoważenie społeczne tego sektora, to dla Polski średnia liczba osób pracujących w rolnictwie na 100 UR wyniosła 13,55 w 2010 roku i była niższa niż w 2002 roku o 18%, gdy wynosiła 16,48 osoby. Spadek liczby osób pracujących w rolnictwie na 100 UR pomiędzy porównywanymi latami wystąpił w grupach regionów o korzystnych i neutralnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali kraju (średni w obu o 18%), wzrost zaś jedynie w grupie regionów o niekorzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali kraju (o 11%). Natomiast w Wielkopolsce nieznaczny spadek liczby osób pracujących w rolnictwie na 100 UR pomiędzy porównywanymi latami wystąpił jedynie w grupie powiatów o korzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali regionu wielkopolskiego (o 3%). W pozostałych dwóch grupach był to niewielki wzrost (średnio w obu o 3%).

Zatem na tej podstawie zauważyć, że w skali krajowej i regionalnej występują tożsame kierunki zmian, jeśli chodzi o zrównoważenie społeczne rolnictwa obszarów o korzystnych uwarunkowaniach zasobowych. W przypadku pozostałych dwóch grup obszarów, gdy mowa o wkładzie sektora rolnego w zrównoważenie społeczne obszarów wiejskich, kierunki zmian dla Polski i regionu wielkopolskiego były odwrotne, co potwierdza istnienie warunków do błędu złożenia.

Udowodniono też na przykładzie Polski i Wielkopolski, że w przypadku ładu środowiskowego i społecznego kierunki zmian na obszarach różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali krajowej i regionalnej są odmienne, a jedynie tożsame w przypadku ładu środowiskowego na obszarach o niekorzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali Polski i Wielkopolski i ładu społecznego na obszarach o korzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali Polski i Wielkopolski.

Podsumowanie

Zrównoważony rozwój rolnictwa stanowi cel strategiczny zarówno całej UE, jak i poszczególnych jej krajów i regionów, co uwidacznia się w zasadzie spójności terytorialnej. Dla jej realizacji potrzebne są tożsame zmiany w kierunku zwiększania się tego zrównoważenia zarówno w skali krajowej i regionalnej. W przeciwnym razie może wystąpić błąd złożenia, polegający na mylnym przenoszeniu zależności z poziomu niższego na poziom wyższy.

Wykorzystując informacje ze spisów rolnych przeprowadzonych w Polsce w latach 2002 i 2010, pokazano, że na obszarach różniących się uwarunkowaniami zasobowymi w skalach

krajowej (regiony w Polsce) i regionalnej (na przykładzie powiatów z Wielkopolski), nie można mówić o tożsamyh kierunkach w zrównoważeniu rolnictwa, a zatem występuje zagrożenie popełniania błędu złożenia. Dowodziły tego odmienne kierunki zmian odnośnie zrównoważenia środowiskowego rolnictwa na obszarach o korzystnych oraz neutralnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali kraju i Wielkopolski oraz zrównoważenia w wymiarze społecznym rolnictwa z obszarów o neutralnych uwarunkowaniach zasobowych w skali Polski i regionu wielkopolskiego. W związku z tym warto podkreślić, że negatywnie oddziałuje to na spójność terytorialną rolnictwa w Polsce, bowiem zmiany na poziomie kraju nie są tożsame ze zmianami na poziomie regionalnym.

Literatura

- Czyżewski Andrzej, Katarzyna Smędzik-Ambroży. 2013. *Intensywne rolnictwo w procesach specjalizacji i dywersyfikacji produkcji rolnej. Ujęcie regionalne i lokale*. Warszawa: PWN.
- Czyżewski Andrzej, Katarzyna Smędzik-Ambroży. 2017. „Dopłaty do dóbr publicznych w rolnictwie indywidualnym w Polsce po integracji z UE”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* (w druku).
- Fiedor Bogusław, Romuald Jończy. 2009. Globalne problemy interpretacji i wdrażania koncepcji sustainable development. [W] *Rozwój zrównoważony, teoria i praktyka*, red. B. Fiedor, red. R. Jończy, 41. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- GUS. 2002-2011a. *Roczniki statystyczne rolnictwa i obszarów wiejskich z lat 2002-2011*. Warszawa: Wydawnictwo GUS.
- GUS. 2002-2011b. *Roczniki statystyczne województw z lat 2002-2011*. Warszawa: Wydawnictwo GUS.
- GUS. 2003a. *Ciągniki, maszyny i inne środki transportu w gospodarstwach rolnych*. Warszawa: Wydawnictwo GUS.
- GUS. 2003b. *Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych*. Warszawa: Wydawnictwo GUS.
- Guth Marta, Katarzyna Smędzik-Ambroży. 2017. „Wpływ wspólnej polityki rolnej UE na różnice w produktywności rolnictwa indywidualnego z obszarów o odmiennych uwarunkowaniach zasobowych (przypadek gospodarstw FADN z regionu wielkopolskiego na tle sytuacji w Polsce)”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* (w druku).
- Krasowicz Stanisław, Jan Kuś, Janusz Jankowiak. 2007. Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania funkcjonowania gospodarstw rolniczych o różnych kierunkach produkcji w aspekcie rozwoju zrównoważonego. [W] *Współczesne uwarunkowania organizacji produkcji w gospodarstwach rolniczych Studia i Raporty IUNG-PIB* 7: 55-76.
- Massot Albert. 2016. *The Common Agricultural Policy (CAP) and the Treaty*. http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.2.1.html, dostęp 12.03.2017.
- Mazur-Wierzbicka Ewa. 2006. „Miejsce zrównoważonego rozwoju w polskiej i unijnej polityce ekologicznej na początku XXI wieku”. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* 8: 317-328.
- Poczta Walenty. 2010. „Wspólna Polityka Rolna UE po 2013 roku – uzasadnienie, funkcje, kierunki rozwoju w kontekście interesu polskiego rolnictwa”. *Wies i Rolnictwo* 3 (148): 39.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9.11.2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko*, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20102131397>, dostęp 13.07.2017.
- Smędzik-Ambroży Katarzyna. 2017a. Efektywność i produktywność indywidualnych gospodarstw rolnych z Wielkopolski w latach 2004-2012 (na podstawie danych FADN). [W] *Ocena i przyszłość wspólnej polityki rolnej po 2020 r.*, red. A. Czyżewski, red. A. Matuszczak. Bydgoszcz: Wydawnictwo KPSW w Bydgoszczy (w druku).
- Smędzik-Ambroży Katarzyna. 2017b. Sytuacja finansowa indywidualnych gospodarstw rolnych FADN z obszarów o odmiennych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa – podobieństwa i różnice. [W] *Ocena i przyszłość wspólnej polityki rolnej po 2020 r.*, red. A. Czyżewski, red. A. Matuszczak. Bydgoszcz: Wydawnictwo KPSW w Bydgoszczy (w druku).
- US w Poznaniu. 2003a. *Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich województwo wielkopolskie*. Poznań: Wydawnictwo Urzędu Statystycznego w Poznaniu.
- US w Poznaniu. 2003b. *Ważniejsze dane o podregionach, powiatach i gminach województwa wielkopolskiego*. Poznań: Wydawnictwo Urzędu Statystycznego w Poznaniu.

- US w Poznaniu. 2003c. *Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych, województwo wielkopolskie*. Wydawnictwo Urzędu Statystycznego w Poznaniu.
- US w Poznaniu. 2010. *Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie wielkopolskim Powszechny Spis Rolny 2010*. Wydawnictwo Urzędu Statystycznego w Poznaniu.
- Wrzaszcz Wioletta. 2012. „Czynniki kształtujące zrównoważenie gospodarstw rolnych”. *Jurnal of Agribusiness and Rural Development* 2 (24): 79.

Summary

The aim of the article was to assess the level of sustainability of agriculture from areas with differences in conditions of resources in the scales: national (regions in Poland) and regional (Wielkopolska counties). For this purpose was made a comparative analysis of the indicators of agricultural sustainability in economic, environmental and social dimensions with using the data from the 2002 and 2010 agricultural censuses. It was found that in the case of environmental and social dimensions of sustainable development in agriculture were different directions of change in agriculture in Poland and in the Wielkopolska region.

Adres do korespondencji
dr Katarzyna Smędzik-Ambroży
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej
al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań
e-mail: katarzyna.smedzik@ue.poznan.pl